

Каха Габунія

Тбіліський державний університет ім. Іване Джавахішвілі

МОВНА (ЛІНГВІСТИЧНА) СИТУАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ГРУЗІЇ

2. КАВКАЗЬСКІ І НЕКАВКАЗЬКІ МОВИ

Анотація

У другій частині публікації до розгляду пропонуються підсумкові результати проекту «Соціолінгвістична ситуація в сучасній Грузії». Увагу зосереджено на розповсюдженні і взаємодії різних мов, що існують у межах держави. Дослідження проводилось протягом 2006-2008 років і було сфокусовано на мовній політиці, освіті та інших значущих аспектах.

Поряд із етнічним різноманіттям, Грузія характеризується варіаціями лінгвістичного характеру. У першій частині даного дослідження обговорювались питання відносин між державною мовою та іншими спорідненими мовами, що існують в межах Грузії. Було обґрунтовано методологію досліджень в рамках проекту, основні концепції і терміноапарат, який потребує особливої уваги з метою уникнення непорозумінь. У наступній частині автор дослідження пропонує до розгляду ситуацію щодо мов, які традиційно вважаються «мовами меншин» (див. нижче). В рамках проекту «Соціолінгвістична ситуація в сучасній Грузії», з метою створення «лінгвістичного

портрету» Грузії було створено шість робочих груп:

I – Група, що представляє літературну грузинську мову

II – Група, що представляє південно-кавказькі (Kartvelian) мови

III – Група, що представляє кавказькі мови

IV – Група некавказьких мов

V – Група грузинських мовних діалектів

VI – Група, яка відображає міграційні процеси.

У попередній статті автором було запропоновано до розгляду обговорення та підсумки дослідження на ґрунті перших двох груп. Наступну частину зосереджено

на обговоренні результатів роботи групи кавказьких мов (керівник групи Таріел Сіхарулідзе) і групи некавказьких мов (керівник групи Мераб Бабухадія). До показників залучено як необроблені матеріали анкетувань, так і аудіо записи ¹.

До таргет-груп проекту було запрошено осіб, що спілкуються мовами меншин і мешкають як компактно так і розрізнено ².

З цього погляду Грузія пропонує доволі різноманітну картину. Можливо виділити чотири регіони, в яких представники мовних меншин мешкають компактно: абхази (представники кавказьких мов); осетини і вірмени (представники індо-європейської мовної родини); азербайджанці (алтайсько-тюркська мовна родина).

1. Абхази мешкають у північно-західній частині Грузії, між двома річками – Інгурі та Псоу, вздовж узбережжя Чорного моря. Згідно з опитуванням 1989 року, кількість народонаселення сягала 100,000 осіб (по всій території Грузії, враховуючи осередки нещільного мешкання).

На сьогодні їх кількість знизилась маже удвоє (в наслідок військових дій і міграційних процесів). Невеличка кількість етнічних абхазів мешкає в Ачарі.

2. Осетини мешкають компактно у північній частині Шида

Картлі, а також в окремих частинах північної Грузії і Кахетії. Доволі велика частина представників зазначеної групи дисперсно розсіяна по всій території східної Грузії. Згідно із переписом населення, що проводився у Телаві у 1989 році, кількість осетинів дорівнювала 165,000. На сьогодні, після відомих конфліктів, кількість осетинів помітно зменшилась.

3. Вірмени переважно мешкають у районах Замске-Джавахеті і Цалка (Квемо Картлі). З погляду на кількість осіб, вірмени постають другою за розміром групою після азербайджанців.

4. Азербайджанці мешкають компактно переважно у Квемо Картлі (південно-східна частина Грузії) і Шида Картлі ³.

Варто також зазначити, що компактне розташування у місцях помешкань груп вірмен, осетинів і азербайджанців підкреслює межі етнічної родини кожної групи. Наприклад, регіон Квемо Картлі, в якому етнічні азербайджанці мешкають компактно, межує з Республікою Азербайджан, в той час як Замске-Джавахеті – територія компактного розташування вірмен, має спільну границю з Вірменією. Автор даного дослідження вважає, що визначення провідних характеристик соціолінгвістичного характеру двох

зазначених мов, а також впровадження адекватної мовної політики (з урахуванням кількісних і якісних характеристик), вимагає продуманих підходів. Мовна ситуація в Абхазії є навіть більш специфічною: ця етнічна група мешкає тільки в Грузії і не має іншої території, яка б вважалась їх батьківщиною.

Окрім зазначених чотирьох груп існує ще декілька компактно розташованих мовних об'єднань, які, з погляду на соціолінгвістичну ситуацію, займають доволі специфічне місце. Зокрема, ситуація з панкіс кіст, уді і батсб має бути розглянутою окрема (див. нижче).

В Грузії також існують окремі етнічні групи, представники яких мешкають некомпактно (так звані дисперсивні поселення). До них відносяться росіяни, греки, євреї, курди, ієсиди, асирійці, українці та інші (Gabunia, 2014: 67-69). Зазначені етнічні групи не є гомогенними. Наприклад, грецька діаспора складається з двох груп, в одній з яких спілкуються турецькою, в іншій – грецькою (Svanidze, 2002, див. нижче).

Питання більшості також є доволі специфічним. У його центрі – етнічні грузини, які, у місцях компактного мешкання етнічних меншин самі постають як меншина (наприклад Квемо Картлі і Замске-Джавахеті), обертаючи більшість на меншість (Gabunia, Tabatadze, Odzeli, 2008).

Фахівцям з мовної політики слід відобразити ці процеси і шукати рішення даного питання, а саме: захищати як етнічні меншини, так і етнічні більшості, які на окремих територіях постають у меншості.

У 1991 році, після розпаду Радянського Союзу, Грузія повернула собі незалежність. Примусова міграційна політика, яка активно впроваджувалась СРСР (що формально іменувався «федерацією», а по суті був унітарною державою), спровокувала виникнення великої кількості етнічних питань, що постали після розпаду Союзу. Російська мова була мовою спілкування між місцевим населенням і етнічними меншинами. За наслідками мовної політики СРСР, етнічні групи, що мешкали у Грузії – росіяни, вірмени, азербайджанці, абхазі, осетини, курди та інші стали частиною російськомовного суспільства. Після повернення Грузії незалежності нагальним постало питання імплементації відповідної мовної політики, оскільки радикальні зміни політичних реалій у державі водночас змінили соціальну позицію даних груп. Грузія обрала ліберальний шлях і запропонувала громадянство усім членам суспільства, що мешкали на її території. Проте, дана «нульова» політика не підтвердила своєї ефективності щодо етнічних груп, **оскільки вони отримали громадянство фактично не прагнучи**

його, тобто не виявили ступеню власної відданості державі Грузії.

Враховуючи вищенаведене, класифікація етнічних меншин, які мешкають у Грузії, може здійснюватись з позицій «не добровільності» (Ogbie, 1991).

Керування мовною політикою здійснюється у тій чи іншій формі на території держави не зважаючи на її статус (монолінгвальна або мультилінгвальна). У випадку монолінгвальності, основними питаннями є розробка і захист стандартів літературної мови, в той час як у мультилінгвальній державі мовна політика спрямована на регуляцію відносин між верствами населення і тісно з цим питанням пов'язана.

Як правило, одним із найважливіших питань мовної політики постає встановлення «ієрархії» мов. Це означає надання домінуючого статусу і створення відповідних умов для розвитку однієї з мов (державної). У більшості випадків даний процес включає в себе надання статусу державної мові, яка має не однаковий офіційний (юридичний) і фактичний статус. Перша умова передбачає встановлення офіційного (юридичного) статусу у законодавчих актах, в той час як друга залежить від наступних чинників: кількість осіб, що спілкуються даною мовою, поширеність, соціально-

демографічна ситуація, престиж, політичні тенденції і т.і.

Розбіжність між юридичним і фактичним статусом спостерігалась у Грузії часів Радянського Союзу, що призвело до цікавих наслідків: грузинська як «державна мова» була обов'язковою для представників нації. Частина не грузинської спільноти опановувала дану мову на рівні усного спілкування, водночас отримуючи освіту на російській. Хоча вірмени, азербайджанці, абхази й осетини мали можливість і право навчатись на їх власній мові, грузинська залишалась обов'язковим предметом.

Російська мова в таких школах мала статус іноземної. Однак, велика кількість даної спільноти не користувалась (або не могла користуватись) власними мовними правами і надавала перевагу вивченню російської (що вважалось престижним).

Таким чином, грузинська, яка юридично мала статус державної мови, була або проігнорована, або викладалась і вивчалась формально. Слід окремо підкреслити, що в таких регіонах російськомовні школи були надзвичайно популярні, й «елітарна» частина суспільства віддавала своїх дітей саме до них. В монолінгвальних російськомовних школах діти не навчались грузинській. Більш того, серйозною проблемою для них поставало і вивчення їх власної мови.

Отже, ситуація, що склалася, вимагала від членів суспільства, які спілкуються національною мовою, обов'язкового знання російської, а *не навпаки*.

Задля створення об'єктивного твердження слід додати, що протиріччя між офіційним і фактичним статусом мови траплялось не лише на теренах Радянського Союзу, але було характерним і для певної кількості інших держав.

Слід зазначити, що представники суспільства, національна мова яких належить до «мов меншин», мають бути теоретично мультилінгвальними (1. Їх власна, рідна мова; 2. Державна мова (грузинська) и 3. Російська мова).

Однак у реальному перебігу подій, компонентами білінгвізму поставали рідна мова і російська, що її вивчали у школі.

Російська мова була єдиним засобом спілкування у місцевих навчальних закладах.

Російська також була мовою ділової документації. В результаті на території Грузії сформувалося декілька білінгвальних моделей на основі російської і мови меншин, серед яких: російсько-абхазька, російсько-вірменська, російсько-азербайджанська, російсько-грецька (Т. Sikharulidze, 2008).

Компактно розташовані лінгвістичні меншини

Абхазька мова

Абхазька мова належить до Північно-західної, або Абхазько-Адигейської групи. В ній вирізняють два діалекти: бзіп і абжива. Бзіп розповсюджено у північно-західній частині Сухумі, абжива – у північно-східній частині регіону. Різниця між двома діалектами виявляється, переважно, на фонетичному рівні. Зокрема, діалект бзіп має більш ускладнену фонетичну систему, що виявляється у наявності декількох специфічних звуків, яких не існує у діалекті абжива. Окрім цього, існують певні розбіжності в лексичній системі, хоча вони не заважають процесу комунікації між членами суспільства, що спілкуються різними діалектами.

Абхазька літературна мова ґрунтується на діалекті абжива.

Дуже наближеною до абхазької є мова абаза. В дійсності, разом ці дві мови створюють спільну лінгвістичну єдність. Проте, оскільки їх носії мешкали на різних територіях, а літературні мови мали різні основи, стало можливим розрізнити абхазьку (літературну) мову і літературну мову абаза.

Адигейська (адигейська, кіркассійська і кабардинська), а також мова убіх також належать до означеної мовної

групи. Остання існувала поблизу міста Сочі до 1864 року, а сьогодні спостерігається переважно в Туреччині. Абхазі є доволі наближеним до грузин з погляду на культурні традиції і звичаї, мову й антропологічний тип, що може бути прояснено довготривалими контактами між двома народами.

Абхазі називають себе «абзуа», в той час як грузини звать їх «абхазебі». Даний етнічний термін, який походить від грузин, наразі є доволі поширеним і загальноуживаним у світі. У турецькій та інших північно-кавказьких мовах, абхазів називають «абаза».

Абхазька мова має статус державної на території Абхазії. Вона мала б менше проблем як така, проте після грузино-абхазького конфлікту статус абхазької як державної став формальним, а російська, яка також має статус державної у самопроголошеній республіці, фактично отримала більшість користувачів.

Окрім Абхазії, абхазька мова також розповсюджена у Західній Аджарії, у місцях компактного проживання абхазів (Адлія, Ангіза, Перія, та поблизу Батумі). Частина абхазів мігрували до Аджарії наприкінці ХІХ століття у пошуках безпеки від переслідувань. Абхазі, що мешкають у Аджарії, зберегли власні традиції і родинні імена. Проте вони більше не мають навичок спілкування абхазькою. Старійшини або не

пам'ятають абхазьку на належному рівні, або роблять такий вигляд. Молоді люди спілкуються грузинською і, в окремих випадках, російською.

Насправді, літні люди дійсно майже забули абхазьку мову, отже не мають можливості навчати її молодь.

Як зазначалося вище, у сучасній Абхазії (на території самопроголошеної Республіки Абхазія) абхазька мова переживає не найкращі часи. Мовою спілкування в Абхазії є російська, а не абхазька. Етнічні абхазі слабо володіють розмовною абхазькою, а відсоткова кількість тих, хто володіє, дуже невелика у порівнянні з монолінгвальним населенням (яке розмовляє виключно російською). Молоде покоління практично не знає рідної мови або не вживає її у щоденному спілкуванні.

До грузино-абхазького конфлікту Абхазія демонструвала відчутну тенденцію до трилінгвізму (абхазька, грузинська/мегрельська, і російська мови). У місцях проживання вірменів, греків, та інших меншин також був вельми помітним білінгвізм – люди знали на національній і російській (в окремих випадках – грузинській) мові.

Для представників обох народів – грузинів і абхазів – мовою спілкування була російська. Паралельно мала розповсюдження також мегрельська.

Абхази, які мешкали в районах Очамширі і Галі, або їх мати була грузинкою, також спілкувались мегрельською.

Ситуація докорінно змінилась після початку конфлікту, коли грузинське населення було змушено покинути Абхазію.

Білінгвальний характер сучасної мовної ситуації в Абхазії, під яким мається на увазі уживання російської і абхазької мов, підпадає під сумнів. Знання абхазькою, переважно, обмежується усним спілкуванням, освіта здійснюється на російській мові і передбачає отримання лише елементарних навичок читання і письма абхазькою (за виключенням особливих випадків).

Абхазько-російська білінгвальна ситуація, на відміну від трілінгвізму, що панував до конфлікту, почала формуватись в Абхазії після того, як грузини були примушені залишити свої домівки, і може панувати доволі довгий період без відчутних рухів у будь якому напрямку. Зміни можливі лише у тому випадку, коли обидві мови отримають шанс розвиватись рівноцінно. У будь якому іншому варіанті розвитку одна із мов завжди буде займати периферійну позицію, уживатись лише на рівні щоденного спілкування, що неодмінно приведе до її поступового зникнення.

Абхазька мова стоїть перед загрозою зникнення. Відсутність абхазьких шкіл повного циклу гальмує не лише процес акумуляції знань, але й віднімає сам інструмент використання цього знання – мову.

Недостатній рівень поінформованості абхазів (засоби масової інформації, література, театр, кіно), відсутність належного рівня державної підтримки, низький рівень культури і духу суспільства (слід додати – культури мови) – усі ці чинники формують сучасний стан абхазької мови.

Осетинська мова

Осетинська мова належить до північно-іранської гілки індо-європейської родини мов. Осетини розмовляють на двох діалектах: ірон і дігор. Літературна мова ґрунтується на іронському діалекті.

Осетини представляють одну з багатьох меншин в Грузії. Наприкінці 1980-х років їх чисельність по всій Грузії дорівнювала 160,000 осіб, тобто осетини поставали третіми по кількості населення після азербайджанців і вірмен. Даний показник зазнав суттєвих змін під час конфлікту на території автономної республіки Південна Осетія на початку 1990-х років.

Під час обговорення білінгвальної ситуації слід брати до уваги рівень

володіння другою мовою і характер її взаємодії з рідною мовою. Під таким кутом зору соціолінгвістична ситуація на території колишньої Південної Осетії суттєво відрізняється від тієї, що була до конфлікту в регіоні.

Згідно з офіційними джерелами, на початку 1991 року у Південній Осетії було 45 загальноосвітніх шкіл: 36 монолінгвальних осетинських, 3 грузино-осетинські, 6 грузино-російсько-осетинських. Осетинські школи також відкривались і за межами південно-осетинської області. Наприклад, у районі Кашурі існувало 30 осетинських шкіл. У 1928-29 роках за межами області було 27 осетинських шкіл, – тільки у Грузії 30-х років, у більшості районів обов'язково була осетинська школа. В 1939-40 роках кількість учнів в осетинських школах дорівнювала 34,547. У Південній Осетії було 20,000 дітей-осетин шкільного віку і 7,000 дітей-грузин, що відвідували школу.

На сьогодні осетинська мова викладається лише як один із шкільних предметів. Якщо раніше осетинська була суцільною мовою викладання у початковій школі, зараз вона остаточно втратила цю функцію. Нажаль, процес оптимізації, який був частиною реформ в освітній галузі Грузії, вплинув і на осетинські школи. До початку реформ в районі Лагодехі осетинські школи були у наступних селах:

Арешперні, Пона, Кечіль, Болкві і Пічхі-Богірі. Повними загальноосвітніми середніми були школи в Арешперні і Поні, у Болкві і Пічхі-Богірі – неповними 9-ти річними, а у Кечілі, була лише початкова школа. Після оптимізації залишилось дві школи: в Арешперні і Поні. Школа в Кечілі була закрита у зв'язку з відсутністю учнів, а школи Болкві і Пічхі-Богірі були об'єднані з Арешперні. Статус «осетинської» щодо цих шкіл означає лише той факт, що осетинська мова викладається як один із шкільних предметів, а мовою викладання як у середній так і у початковій школах є грузинська.

На сьогодні, так сам як і у випадку з абхазькою мовою, осетино-російський білінгвізм спостерігається на всій території самопроголошеної Південно-Осетинської республіки.

За очевидними причинами, дослідження і опитування в рамках проекту здійснювались лише в тих групах, що мешкають під юрисдикцією Грузії (Шида Картлі, Замске-Джавахеті, Кахеті). Частина осетинів впевнені, що їх рідною мовою є осетинська на тому ґрунті, що вони – осетини. Інші вказують на те, що їх рідна мова – грузинська, оскільки саме вона була їх першою мовою і мовою отримання освіти. Існує також і третя група, представники якої вважають рідними дві мови – осетинську і грузинську.

Частина осетин, які приймали участь в опитуванні, не розмовляють осетинською, не мають вдома книжок осетинською мовою, а ти, хто читає і пише цією мовою, не маю достатнього рівня вільного володіння.

Хоча опитуване населення дивиться грузинські телевізійні канали й осетинські програми із Цхінвалі, вони відчують себе більш комфортно у разі перегляду саме грузинського телебачення.

Слід наголосити, що осетини, які мешкають на території Грузії під юрисдикцією грузинської влади, можуть бути охарактеризовані як стабільні білінгви (осетинська і грузинська мови). Мова патої, якою вони спілкуються у родинному колі, є поєднанням осетинської і грузинської, отже вони уживають змішаний код, інакше кажучи – суб-код.

Грузинська є кодифікованою книжково-літературною мовою для осетин. Також вона є офіційною мовою спілкування ділових верств і державних установ.

Азербайджанська мова

Азербайджанська мова належить до південно-західної групи Алтайско-Тюркської мовної родини. Вона є офіційною мовою Республіки Азербайджан і найважливішою у Ісламській Республіці Іран.

Азербайджанці мешкають в Республіці Азербайджан, у східній частині Південного Кавказу. Вони також мають місця компактного розташування в Грузії (регіони Квемо і Шида Картлі, Кахеті), в Дагестані та Ірані. Згідно зі статистичними підрахунками, азербайджанці складають біля 7% населення Грузії, 19,2% з них мешкають у грузинських містах, решта – в сільській місцевості.

Кількість азербайджанців, що мешкають у Грузії, зросла у другій половині ХХ століття, коли за рівнем народжуваності вони перебільшили кількість представників інших меншин. У 30-х роках їх відсотковий рівень у населенні Грузії збільшився у двічі, і вони стали найбільшою за кількістю представників етнічною меншиною на теренах сучасної Грузії. Кількість осіб, що розмовляють азербайджанською в Квемо Картлі дорівнює 45% населення. Окрім того, вони компактно мешкають у регіонах Телаві, Лагодехі і Сагареджо (Кахеті), а також у регіонах Мцхета і Каспі (Шида Картлі).

Переважає більшість азербайджанців, що мешкають у Квемо Картлі, не володіють державною мовою.

В наслідок довготривалого впливу недоліків в освітній системі Грузії, вони можуть розмовляти лише однією мовою – азербайджанською, а у разі комунікації з

представниками інших етнічних груп не можуть спілкуватися і російською мовою, яка була мовою спілкування між різними етнічними групами за часів Радянського Союзу, та поступово втрачає функціональні позиції з моменту повернення Грузії незалежності. Якщо раніше азербайджанці, які мешкають у Грузії, були білінгвами (а іноді навіть володіли трьома мовами без перешкод), то на даний час переважна більшість представників даної етнічної групи є монолінгвальними – вони не знають російської мови. Було вироблено низку системних кроків щодо викладання грузинської, і завдяки цьому можливості азербайджанського населення були обмежені володінням лише азербайджанською, що створює багато проблем для їх інтеграції та взаємодії із суспільством.

Починаючи з 1990-х років питання навчання грузинської представників етнічних груп постає одним із найважливіших завдань у процесі інтеграції цих верств населення у суспільство. Проте кроки, зроблені досі державою, були не ефективні і принесли незадовільні результати. Реформи, що проводяться у освітній системі Грузії, є довготривалими і не обіцяють швидких помітних результатів. До 2010 року азербайджанці, які не володіли грузинською мовою, з метою отримання повноцінної освіти вирушали

до Азербайджану. Після початку імплементації так званої «політики узгодженості» азербайджанці отримали можливість здавати екзамени в університетах Грузії, що стало відчутним корком до прискорення процесу їхньої інтеграції у грузинське суспільство. Останні чотири роки продемонстрували помітні зміни у бік покращення цього процесу.

Не володіючи грузинською мовою, населення не має можливості дивитися новини на грузинських телевізійних каналах. Існує лише одна програма новин на Першому каналі (громадське телебачення), яка виходить один раз на тиждень і пропонує азербайджанському населенню із Квемо Картлі перегляд, переважно, іноземних програм (азербайджанських, турецьких і російських). Підтвердженням є і той факт, що азербайджанські засоби масової інформації в Грузії не розвиваються. Телевізійні програми в Квемо Картлі транслюються на обмеженій території, швидкість подання є низькою, а якість – не завжди задовільною. Так само мало розвинутими є і інші види ЗМІ. Газета “The Gurjistan”, хоча й маловпливова, виходить з 1921 року. Враховуючи фактори, наведені вище, населення Квемо Картлі є більш поінформованим щодо подій в Азербайджані, ніж тих, якими живе Грузія.

Традиції і культура азербайджанської спільноти, що мешкає на території Грузії, підтримуються завдяки працюючим азербайджанським школам (близько 120 шкіл). На доданок, функціонує азербайджанський будинок культури, фольклорні групи, національні спілки, метою яких є розвиток азербайджанської культури разом із Культурним Центром Азербайджану в Тбілісі і Тбіліським державним азербайджанським театром.

Рідною мовою азербайджанців є азербайджанська, якою спілкуються у родинях. Азербайджанська дитина від народження починає розмовляти саме азербайджанською. Останні роки демонструють і таку тенденцію: азербайджанських дітей віддають до грузинських шкіл, що є дуже позитивним з погляду на їх інтеграцію до грузинського суспільства. Водночас, такий факт порушує низку питань, які потребують вирішення в рамках системи освіти, яка ще не досить готова до подібних кроків. Набагато ефективнішим було б починати освіту азербайджанських дітей вже з дитячого садочка, в якому вони мали б відвідувати спеціалізовані групи під керівництвом підготовлених фахівців. (Слід зазначити, що певні кроки вже було зроблено у цьому напрямку). Діти азербайджанців, які відвідували дитячі садочки, на час вступу

до школи вже можуть розмовляти грузинською, на відміну від тих малюків, які не ходили у грузинські дитячі заклади і не навчались державній мові взагалі, або вивчили лише окремі слова – це ускладнює процес навчання у школі.

Вірменська мова

Вірменська мова належить до індоєвропейської родини мов і представляє окрему її гілку.

Вірмени формують основну частину населення Республіки Вірменія. Окрім цього, вони компактно мешкають у самопроголошеній республіці Карабах, а також у 60-ти країнах світу, включаючи Грузію. Згідно із переписом населення у 2002 році, вірменське населення складає біля 5,7% усього населення Грузії (4,661,500). Вони мешкають у різних містах та регіонах, проте основна частина – у Тбілісі, Замске-Джавахеті, Квемо Картлі, Аджарії і в Абхазькій автономній республіці.

Переважна більшість вірменського населення, що мешкає у Джавахеті, не розмовляє грузинською. Російська мова, яка була єдиною мовою спілкування проміж різними етнічними групами, почала втрачати цю функцію з 1990-х років. Проте, внаслідок впливу Радянського Союзу (наприклад, відводу російських збройних

сил із Ахалціхі та Ахалкалакі лише у 2005 році) і довготривалих похибок керівництва мовною та освітньою політикою (як приклад: постійна міграція населення до Росії у пошуках роботи), місцеве вірменське населення, на відміну від азербайджанського, володіє тільки вірменською або тільки російською. Отже, російська мова ще досі зберігає комунікативну функціональність у даному регіоні. В останні роки спостерігаються певні зміни, як то розвиток трилінгвальної моделі, проте вони лише на початковій стадії.

На відміну від вірменського населення Джавахеті, вірмени, що мешкають у Тбілісі, знають грузинську мову краще, оскільки ситуація потребує від них постійного спілкування з грузинським населенням на різних рівнях, від щоденного до ділового.

Як правило, вірмени також володіють і російською, що робить їх трилінгвами. Недостатній рівень володіння грузинською стає одним із факторів, що впливає на підвищення рівню еміграції вірмен із Грузії за кордон. Вірмени відшуковують перспективи облаштування у Росії, у такий спосіб підтримуючи свої родини у Грузії. Деякі представники нації у пошуках роботи повертаються на історичну батьківщину, хоча Вірменія також переживає не найкращі часи щодо стану

економіки. Внаслідок цього, відтік населення до Росії збільшується.

В регіоні Замске-Джавахеті найвпливовішими джерелами інформації для вірменського населення є вірменські і російські телевізійні канали. Існує також декілька регіональних телевізійних компаній, що здійснюють трансляцію вірменською, російською і грузинською. Однак, переважна більшість опитуваних у рамках експерименту осіб не дивляться грузинські телевізійні канали, не вміють читати грузинською газети і, що навіть більш важливе, висловлюють незадоволення щодо стандартів навчання грузинській у регіоні.

Місцеві газети виходять у регіоні з певною періодичністю. У Тбілісі, ще з часів Радянського Союзу, виходить газета “The Vrastan”, хоча рівень довіри до неї є дуже низьким.

Вірменські школи у Грузії відіграють важливу роль у підтримці етнічної і лінгвістичної самобутності даної групи. Проте, процес навчання державній мові потребує вдосконалення з метою подальшої інтеграції вірменського населення регіону у грузинське суспільство.

Малі лінгвістичні групи з великою щільністю населення

Окрім розглянутих вище крупних лінгвістичних меншин в Грузії існує декілька етнічних груп з великою щільністю населення, які, зважаючи на їх особливий стан, потребують особливого розгляду. Вони представлені мовами: уді, кіст і батсб (всі три мови належать до Іберо-кавказької родини мов).

Мова уді

На сьогодні мова уді перебуває під загрозою зникнення. Вважається, що вона розвинулась від кавказько-албанської і цей факт робить її унікальною.

Мова уді належить до лезгинської гілки дагестанської групи іберо-кавказьких мов. Вона має два діалекти: нідж та варташен.

До алфавіту уді (або албанського) належали знаки, що не читаються, знайдені у Грузії, Азербайджані і Дагестані. На сьогодні уді є мовою без алфавіту, проте він існував до 1920-х років. У 1934 році було надруковано рідер, укладений Тевдором Джейранашвілі, який був у вжитку до 1945 року. Представники народності уді оселились в Грузії у період з 1920 по 1922 роки після вірмено-азербайджанського конфлікту, який вийшов за межі національного й перетворився на міжрелігійний. Ці події змусили

представників уді залишити батьківщину (стару кавказьку Албанію) і перебратись до району Кварелі. Спочатку вони оселились за 7 кілометрів від Кварелі, в низинах гір, в вологій місцевості, що має назву Чантліскуре (сьогодні село Чантліскуре). Пізніше, за ініціативою їх лідера Зінобі Сіліка (Сілікашвілі), вони просунулись на кілометр на схід і побудували осередок Зінобіані (Октомбері).

Існує думка, що історично уді були білінгвальним народом. Їх мова перебувала під значним впливом азербайджанської. Уді, що мешкають в Азербайджані, вільно володіють двома мовами – рідною й азербайджанською. Уді, які живуть в Грузії, також є білінгвами і знають грузинську, яка слугує їм засобом щоденного спілкування, на дуже високому рівні. У будинку, який був побудований як каплиця (уді досі не мають власної церкви), вони моляться грузинською мовою.

Рівень володіння мовою уді залежить від віку представника народності. Старше покоління вільно володіє обома мовами. Люди середнього віку краще знають грузинську, а діти шкільного і дошкільного віку, за рідкими виключеннями, не розмовляють мовою уді взагалі.

Кіркассійська мова (мовленнєвий код Панкісі-Кістіс – діалект кіст)

Народність кіст мешкає у Панкіському межгір'ї, район Ахмета, Грузія. Панкіське межгір'я, яке було сформоване річкою Алазані і розташовано на північно-західному кордоні регіону Кахеті. Кількість осіб, що представляє народність, дорівнює 6,000. Невеличка кількість кістів мешкає у Чечні.

Кіст – змішаний діалект, що виник на ґрунті кіркассійських діалектів: маїстурі, ахіурі, хільдіхарулі, міхурі і хачарулі. Отже, він належить до вайнахської підгрупи іберійсько-кавказької родини мов.

Разом із мовою кіст, усі представники народності розмовляють грузинською, тобто є білінгвами. Переважна більшість із них вважає мову кіст своєю рідною. У родинному колі вони однаково часто уживають кіст і грузинську. На свята вони готують підсмажений хліб згідно з грузинською традицією і пропонують його гостям на грузинській мові.

Кісти не володіють літературною кіркассійською мовою, проте здатні до комунікації із кіркассійцями. Задля спрощення цього процесу для кіркассійцев, вони намагаються обмежити уживання запозичень із грузинської. Таким чином, вони не мають проблем і

непорозумінь під час спілкування з представниками інших народностей. Письмове спілкування кісти також здійснюють грузинською, оскільки саме вона є мовою викладання у школі, на ній вони вчаться читати і писати. Мова кіст уживається лише в усному спілкуванні.

Мова тсова-туш (батсб)

Представники народності тсова-туш або батсб ідентифікують себе як етнічних грузин, хоча їх мова належить до вайнахської підгрупи іберо-кавказьких мов.

Тсова-туші є білінгвами і на розмовному рівні вільно володіють обома мовами: грузинською і батсб.

Питання полягає у тому, що вважати балансом між ступенем володіння грузинською, з однієї сторони, і мовою тсова-туш, з іншої. Інакше кажучи, чи опановують представники народності тсова-туш дві мови на однаковому рівні, чи може якась із мов має перевагу?

Згідно із результатами дослідженнями, отриманими у рамках проекту, стає очевидним, що тсова-туші середнього віку, рівно як і молоді, не мають перешкод при спілкуванні й легко переходять з однієї мови на іншу – ту, на якій швидше пригадується контекстуально потрібна мовна одиниця. Цікаво також відзначити психологічне ставлення мовця. Під час спілкування, при переході з однієї

мови на іншу, ті, що спілкуються, не відчують ворожості мовного середовища. Доволі часто можливо зустріти навіть різномовну (частково грузинською, частково – на батсб) побудову окремих речень. Лінгвістичні фрагменти систем двох мов без перешкод поєднуються у синтагму і сприймаються як нерозривна лінгвістична єдність.

Безумовно, лінгвістична спільнота тсова-туш характеризується суцільним, ідеальним і адекватним білінгвізмом, який постає інтересним матеріалом уразі дослідження основ мовної інтерференції і конвергенції.

Групи дисперсивних помешкань

Російська мова

Російська мова є представником східно-слов'янської підгрупи індоєвропейських мов із кириличним алфавітом.

Росіяни – основне населення Російської федерації. На кшталт українців і білорусів, вони є потомками народів Давньої Русі (IX-XIII століття), який зріс на ґрунті східно-слов'янських племен навколо Києва у процесі формування Київської Русі.

Згідно із переписом у Грузії від 2002 року, росіяни склали 1,5% населення країни. Зараз їх кількість зменшилась, оскільки вони почали повертатись на історичну батьківщину.

За часів Радянського Союзу російська була основною мовою міжетнічного спілкування. Вважаючи російську титульною мовою, російське населення Грузії не відчувало необхідності вивчення грузинської. Однак, після повернення Грузії незалежності, російська мова втратила домінуючі позиції. Хоча вона і досі залишається мовою щоденного міжетнічного спілкування в Грузії, її поступове втрачання домінуючих позицій є вирішальним фактором для російської молоді, яка залишилась у Грузії, аби емігрувати.

Після 1991 року діти росіян, що були народжені у Грузії, відвідують російські школи, оскільки їх батьки не довіряють грузинським освітнім стандартам і сподіваються, що російська система освіти підвищить шанси молоді на отримання роботи в Росії. Інша причина їх прихильності до російських шкіл полягає у слабкому володінні грузинською. У 2003-2004 академічних роках у Грузії було 168 російських шкіл, 55 із них були монолінгвальними, інші – бі- та трилінгвальними (поряд із російською, мовами викладання були азербайджанська і грузинська). Проте, кількість російських шкіл поступово знижується – разом із кількістю російськомовного населення. Водночас слід зазначити, що наразі не росіяни, а представники інших етнічних

груп складають переважну більшість у російських школах.

Росіяни в Грузії продовжують мешкати у монолінгвальному середовищі, як було при Радянському Союзі, коли у них не було необхідності вивчати інші мови (у нашому випадку, грузинську), оскільки грузинське місцеве населення при спілкуванні з ними переходило на російську. Таким чином, монолінгвізм постає як основна форма функціонування мови для росіян в Грузії.

Українська мова

Українці розмовляють українською мовою, яка належить до східнослов'янської групи мов.

Українці є корінним населенням держави Україна, проте певна їх частина мешкає у Росії, США, в Європі та інших частинах світу.

Згідно із переписом населення Грузії у 2002 році, в країні мешкало 7,039 українців, половина з яких – у Тбілісі, і значна частина – в Аджарії.

Керівництво держави розпочало політику збереження української мови тільки з першого вересня 1999 року, коли в Тбілісі було відкрито українську школу (школа Михайла Грушевського). Переважна більшість учнів цієї школи походять із змішаних україно-грузинських родин.

Початкову освіту діти отримують українською мовою. У середніх класах вони вивчають українську мову і літературу. Молоде покоління добре знає грузинську мову, не зважаючи на те, що освіту вони могли отримати у російській школі. Після школи вони залишаються у Грузії, або вирушають на Україну для продовження навчання.

Україна щорічно надає 10 стипендії для студентів-українців із Грузії для навчання в університетах України.

Асоціація українців Грузії, яка була заснована 15 липня 1992 року, відіграє значну роль у збереженні національної самобутності українців. Починаючи з 1994 року її очолює Михайло Борис. З 1995 року в Грузії в осередках компактного мешкання українців створюються національні спілки.

Польська мова

Польська мова належить до східнослов'янської групи індо-європейської родини мов. Нажаль, велика кількість поляків, які мешкають у Грузії, не володіють національною мовою, оскільки не існує польських шкіл, а молоді люди переважно отримують освіту в російських школах.

Польське населення не перебільшує 2,000 осіб, тобто складає менше одного процента від загальної кількості мешканців Грузії. Переважна більшість поляків є

асимільованими. Вони мешкають як у східній, так і західній частині Грузії (Гурія-Аджарія). Багато поляків живе у Тбілісі, де вони уклали власну діаспору, і навчають польську молодь мові, культурі, традиціям.

Польське населення відвідує католицьку церкву, меси – це є одним із найулюбленіших місць для зустрічі.

Грецька мова

Грецька мова є рідною мовою греків і кіпріотів. Вона належить до грецької групи індо-європейської родини мов. Грецька мова була вперше ідентифікована 3,500 років тому. Вона поширена, переважно, на Балканському півострові, островах навколо нього, частково в Болгарії, Албанії і Туреччині.

Греки, що мешкають в Грузії, є переважно так званими греками-понтійцями (вони розмовляють на понтійському діалекті), які переїхали із східних провінцій Туреччини. Їх перші поселення виникли в Грузії у XVIII столітті. На понтійському діалекті розмовляють у селищах Санта, Неохараба, Гумбат, Тарсон (район Цалка), Сакіре, Гора (район Дманісі), Івановка, Велика Ігара, Мала Ігара, Джіграшен, Візіровка, в частині Алексєвкі (район Тетріскар), Міхаєлцмінда (район Ахалціхі), Цихісджварі (район Боржомі). Діалект таж є поширеним в Абхазії й Аджарії.

Переважає більшість грецького населення, що мешкає у районі Цалка, є греками-урумами (турецькомовні греки) які, хоча й не розмовляють грецькою, ідентифікують себе з грецьким етносом: одна національна група представляє два якісних варіанти, а етнічна картина не співпадає з мовною.

Греки історично також мешкали у Хадікі, Гуніакалі, Таккілісі, Едікілісі, Цінтскарі, Джинісі, Авранло, Хандо, Бешташені, Байбурті, Башкові, Ліваді, Каракомі, Олінкаі. Урумів можна знайти і в районі Дманісі, а саме: в Саркінеті, Ганахлеба, Веліспірі і Цинткар (район Тетіскар).

Назва «уруми» виникла після падіння Східної Римської імперії і завоювання колишніх візантійських провінцій турками. Термін походить від латинської основи “Roma”, тобто «римський, такий, що належить Східній Римській імперії». Даний термін також поширюють, без спеціальної вказівки на етнічну приналежність, і на населення захоплених турками провінцій.

Для греків, грузинів, азербайджанців і вірмен мовами комунікації є російська і турецька. Греки із регіонів Цалки не володіють грузинською, оскільки, починаючи з часів Радянського Союзу стандарти викладання грузинської, а також мотивація до вивчення були дуже низькими. На відміну від вищезазначеного регіону, греки, що мешкають у Тбілісі та

інших містах мають певні знання грузинської, хоча спілкуються російською. В наслідок відсутності знання державної мови, греки, що мешкають у регіонах, знаходяться в певній інформаційній ізоляції, а цей факт, як підгрунття, перешкоджає їх повноцінній інтеграції до соціального і політичного життя країни. На доданок, молодь вважає соціально-економічну і політичну ситуацію в регіоні не перспективною і, як наслідок, не виявляє ентузіазму до вивчення грузинської.

Курдська мова

Курдська мова належить до північно-західної групи іранських мов індо-європейської родини.

Курди (які самі себе називають курманджі) є представниками стародавнього народу Західної Азії. Вони мешкають в Ірані, Туреччині, Сирії, Іраку (називають цю територію Курдістан), Лівії, Афганістані, колишніх радянських республіках (Вірменії, Азербайджані, Грузії, Казахстані, Туркменістані). Їх етногенеза походить від давніх медійських та іранських племен.

Згідно із переписом населення Грузії у 2002 році, в країні мешкають 843 курда (19,2% – у Тбілісі), що складає 0,4% від загальної кількості населення. Переважна більшість курдів мешкає у Тбілісі, Руставі, Батумі і Телаві. Курди оселились у

передмістях Тбілісі, переважно у Глдані, Варкетілі і на Третьому Масиві, а також у зазначених вище містах. Однак, найбільша кількість курдів мешкає біля Тбілісі.

Курди є однією із найдавніших націй, що мешкають у Грузії. Іезіди і курди належать до одного племені, хоча є представниками різних релігійних конфесій. Інтенсивне заселення курдів у Грузії відноситься до початку ХІХ століття. Серед найбільш заселених осередків – Південна Грузія, Тбілісі, Кахеті і селища навколо Телаві.

Курди в Тбілісі називають себе іезідами і відмежовуються від інших курдів (іезіди іноді навіть поглядають інших курдів з висока).

Курди вільно розмовляють на курдській, грузинській, вірменській, російській і одній із європейських мов (англійській, німецькій, французькій).

Щодо російської мови, то курди володіють нею краще за інші мови, оскільки вона є мовою, на якій вони отримують освіту. У минулі часи російська була дуже поширена серед них і вважалась пріоритетною мовою етнічних меншин (і не тільки). Сьогодні курди, що мешкають у Тбілісі, отримують середню освіту в грузинських школах.

У родинях, представники яких навчалися у грузинських школах, розмовляють грузинською і курдською. У

разі навчання в російській школі – спілкуються російською і курдською.

Люди старшого покоління уживають в щоденному спілкуванні з родиною переважно курдську.

Ассірійська мова

Під ассірійською мовою (сиріак) мається на увазі сучасний ассірійський нео-арамейський (семітська мовна група) діалект, яким розмовляють ассірійці.

Ассірійці складають біля 0,1% населення Грузії. Їх кількість сягає 3,200 осіб. Ассірійці мешкають у Західній Грузії, а саме в Імереті, Гурії, Аджарії. Вони також сконцентровані у Канді (район Каспі) – місцевості, що має назву Дзвелі (Стара) Канда, щоб відрізнитись від селища Канда, яке розташовано на відстані 3 кілометри, і в якому мешкають грузини. Під час російсько-іранської війни у 1874-1875,

ассірійці покинули Іран (Урмія, селище Назі) через притиснення, що вони зазнавали з боку іранців (так стверджують самі ассірійці).

У родинному колі ассірійців поширено уживається ассірійська мова, хоча переважає грузинська. Оскільки мовою телебачення, радіо і газет є грузинська, у ассірійців відсутні джерела доступу до ЗМІ на національній мові. Таким чином, грузинська має пріоритет, а ассірійці мешкають у класичному білінгвальному середовищі. Традиції (весілля, поховання та інші ритуали) є дуже наближеними до грузинських.

На території Грузії існують ще декілька дисперсивно розсіяних мовних груп. Проте, обмежений формат статті не дозволяє авторіві зупинитись на них окремо.

Посилання

- Babukhadia, 2009- Babukhadia, M, Report of the group studying Non-Caucasian languages: 'Socio-linguistic situation in Georgia'; Materials, Tbilisi, 2009
- Gabunia, 2014 – Gabunia K, Linguistic Situation in Contemporary Georgia: 1. Kartvelian Languages. Online journal: 'International Journal for Multi-lingual education,' N3. Tbilisi, 2014
- Gabunia, Ezugbaia, Kiria, 200 - Gabunia, K., Ezugbaia, L, and Kiria, Ch, Linguistic Situation in Contemporary Georgia; Tbilisi , 2008
- Ethnoses in Georgia, 2008 - Ethnoses in Georgia, The Library of the Ombudsman of Goergia; Tbilisi, 2008
- Svanidze, 2002 - Svanidze, G. National minorities in Georgia, review. Retrieved on March 25, 2002, from the website: www.minelres.lv.archive.htm <<http://www.minelres.lv.archive.htm>>
- Sikhaulidze, 2009 - Sikhrlidze, T., - Report of the group studying Mountainous Iberian - Caucasian languages: 'Socio-linguistic situation in Georgia'; Materials, Tbilisi, 2009
- Tabatadze, 2007 – Tabatadze, Sh, Language Policy and Georgian Education System. Proceedings of the Scientific Conference of 2007, Tbilisi State University, Publishing House, "Saimedo", :3-53
- Tabatadze, Gabunia, Odzeli, 2008 - Tabatadze, Sh., Gabunia, K., Odzeli M., Recommendations for Elaboration Language Policy regarding Protection of Minoirities. Publishingn House 'Saimedo', 2008.
- Wheatly, 2007 - Wheatly, J. ECMI Report Obstacles Impeding the Regional Integration of the Javakheti Region of Georgia. Retrieved on April 5, 2007 from http://www.ecmi.de/download/working_paper_22.pdf.

¹Стаття пропонує до розгляду матеріал, який було зібрано вище вказаними групами дослідників в рамках проекту «Соціолінгвістична ситуація в сучасній Грузії». Результати дослідження ще не були надруковані в повному обсязі. Частково з обробленим матеріалом можливо ознайомитись за посиланням: SSGG (<http://titus.fkidgl1.uni->

frankfurt.de/ssgg/ssgg.htm). Копірайт було отримано від фундації Volsvagen, університет Франкфурта-на-Майні, професори Йост Гіпперт і Манана Тандашвілі.

²Термін «мовна меншина» не має нічого спільного з політичним питанням. Головною метою проекту «Соціолінгвістична ситуація в сучасній Грузії» при підтримці від фундації Volsvagen був опис мовної ситуації незалежно від етнічних, релігійних і будь яких інших чинників.

³Азербайджанське населення Шіда Картлі і Квемо Картлі суттєво відрізняються між собою. Один важливий фактор має бути зазначеним: етнічні азербайджанці отримують освіту різними мовами (у Шіда Картлі грузинською, у Квемо Картлі – азербайджанською).